

ÇENE SUYU'NUN TARİHİ

İhsan Seddar KAYNAR*

Giriş

İzmit'in batısında ve Derince'nin kuzeyinde bulunan 645 metre rakımlı Çene Dağı, Kocaeli yarımadasının en yüksek noktalarından biridir. Çene Suyu'nun kaynağının da bulunduğu bu vadiden doğan Çene Deresi, 8 km. sonra Marmara'ya dökülmektedir. Çene Suyu'nun yakınında Kilisecik denen mevkiye de bir su kaynağı daha bulunmaktadır. Burada bulunan tarihî kalıntılar, Çene Dağı'ndaki insan etkinliklerinin Bizans'a, hatta Roma İmparatorluğu'na kadar götürülebileceğine işaret etmektedir.¹ Bu çalışmanın hazırlanması sürecinde incelediğimiz kaynaklarda Çene Suyu'nun mülkiyetinin varlığına işaret eden bir "mülk hücceti"ne ulaşamamıştır. Vakıf suyu olabileceğine dair bir vakıf mütevellisi de yoktur.² Suyun mülkiyetine dair ilk tartışma/anlaşmazlık, 20. yüzyılın hemen başında 1911 yılındadır. Çalışmamız, Evliya Çelebi'nin meşhur seyahatnamesinin incelenmesi ile başlayarak, 1911'deki bu anlaşmazlığı anlatarak sona ermektedir.

İzmit körfezi çevresindeki İstanbul'a giden tarihî yollar (20. yüzyılın modern karayolları gibi) deniz kenarından değil, daha içeriden geçmektedir. Çene Suyu'nun şöhretinin nedenlerinden biri de bu yolların, bu su kaynaklarına uğramasıdır. Yakın çevredeki tarihî kalıntıların varlığı ile Çene Suyu'nun kaynağı; hem İzmit-İstanbul, hem de Körfez-Ağva istikametine doğru çeşitli güzergâhların geçiş noktası olarak görülmektedir. Bu nedenle, Çene Dağı üzerindeki su kaynakları isimleri verilmeden pek çok tarihî metinde yer bulmaktadır.

İzmit'in Roma, Bizans ve Osmanlı idaresinde faal bir merkez olmasıyla benzer olarak, şehrin su ihtiyacının karşılanmasında da aynı süreklilik görülmektedir. Kocaeli üzerine yapılan

* Araştırma Görevlisi, Hakkari Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Tarihi Anabilim Dalı, e-posta: seddar@gmail.com

- 1 Çene Dağı'nda 3. derece arkeolojik sit alanı bulunmaktadır. Çenedere örenyeri ise 1. ve 3. derece arkeolojik sit alanıdır. Detaylı bilgi için *Kocaeli İl Çevre Durum Raporu*, Kocaeli Valiliği, 2010. Bölgedeki suyun kaynağı ile ilgili jeolojik inceleme 1960'larda yapılan bilgilerle sınırlıdır. Çene suyu, kuarsitten çıkan bir kaynaktır, detaylar için İ. Enver Altınlı, "İzmit-Hereke-Kurucadağ Alanının Jeoloji İncelemesi", *Maden Tetkik Arama Dergisi*, 71(1968), s.19.
- 2 Su hukuku alanında yazılmış en önemli eserde, bu konuyla ilgili kavramların hem açıklaması yapılmakta, hem de arşiv vesikaları ile açıklamalar yapılmaktadır. Ancak, konunun İstanbul üzerinden anlatıldığına dikkat edilmelidir. *İstanbul Su Külliyesi 14, Vakıf Su Tahlipleri 2, Su Hukuku ve Teşkilatı*, Gülfettin Çelik, İstanbul Araştırmaları Merkezi Yayınları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2000.

çalışmalarda bölgenin en meşhur suları olarak başlıca iki su kaynağından bahsedilmektedir: Paşa Suyu ve Çene Suyu. Paşa Suyu, bütün tarihî dönemler boyunca şehir merkezinin su ihtiyacının karşılanmasında en önemlisidir. Camilere, mahalle çeşmelerine, değirmenlere verilen su budur.³ Paşa Suyu'nun mülkiyeti kişilerde ya da vakıflarda değil, doğrudan devlete aittir; yani miri bir sudur.⁴ Suyun kaynağı olan yerde, aynı adla anılan Paşa Deresi de bulunmaktadır. İzmit'e 20 km mesafedeki tescilli doğal sit alanı olan bu kaynağın çevresinde İzmit'i çağlar boyunca suladığına işaret eden 21 tane su kemeri bulunmaktadır.

19. Yüzyıl Öncesi

Evlilya Çelebi (1611-1684)seyahatlerinde İzmit'e birkaç defa uğramıştır. İzmit'i çok sevmiş ve övmüştür. İzmit'in suyunun, havasının vehamamının çok güzel olduğunu anlatır. Ancak şehir merkezinde çeşmelerden içtiği suların Paşa Suyu olması muhtemeldir. Yaygın olarak tersi bilinmesine rağmen; *Evlilya Çelebi Seyahatnamesi*, Çene Suyu'ndan bahsetmez.

Seyyah Guillaume Grelot, 1680 yılında yayınlanan seyahatnamesinde İzmit'ten Kadıköy'e olan seyahatini yazmaktadır.⁵ Yavuz Ulugün hazırladığı derlemede orijinal metinde olmamasına rağmen, "Çene Suyu" ara başlığını eklemiştir.⁶ Seyyah, bazı kolaylaştırıcı nitelermeler yapmasa bile, suyun adını vermemektedir. Seyyahın tarif ettiği su kaynağı; İzmit'in batısında ve körfezin sonunda yer almaktadır ve bu suyun biraz batısında Dil İskeleyi vardır. Anılan suyun alüminyumlu olduğu, Rumlar ve Türkler tarafından mucizevî olarak anlatıldığı, iyileştiremediği hastalığın olmadığı ve küçük bir dağa bağlı bir kayanın dibinde doğduğundan bahsedilmektedir. Seyahatnamesi 1714'te yayımlanan Corneille Le Brunde, adını anmamasına rağmen, Dil Burnu'na çok yakın olan bu sudan bahseder.⁷ Yavuz Ulugün, bu seyyah için de ara başlık koyarak "Çene Suyu & Dil Burnu" imasını yapar.⁸ Seyyah⁹, Türklerin ve Rumların hastalıkların tedavisi için akın akın gittikleri maden suyu akan bir çeşmeden bahseder. İki seyyah da benzer yollardan geçerken benzer hikâyeler anlatırlar. Ancak iki seyyahın da bahsettiği yer, coğrafi konumu itibarıyla Çene Suyu olamaz.

Richard Pococke, 1745'te basılan seyahatnamesinde, İzmit'ten İstanbul'a doğru giderken İzmit'e çok yakın bir mevkide gördüğü şap içeren bir su kaynağından bahseder.¹⁰ Bu seyyah gördüğü suyun adını da verir: "Chaiefu". Suyun bulunduğu yeri tarif ederken¹¹, yöresinde Meryem Ana Kilisesi'nin temellerinin olduğunu ve Hristiyanlarca belirli aralıklarla ziyaret edildiğini yazar. Seyyahın not ettiği su, şap içerdiği için büyük miktarlarda İstanbul'a gönderilmektedir ve difteri gibi bazı hastalıklara iyi gelmektedir. Tarif edilen bu yerin Çene Dağı olma ihtimali çok yüksektir. Çene Dağı'nda Çene Suyu'na yakın bir mevkide Kilisecik Suyu da bulunmaktadır. Kilisecik Suyu civarındaki tarihî kalıntılar, seyyahın aktardıklarını anımsatmaktadır. Seyyahın orijinal metinde yer verdiği "Chaiefu" adı, fonetik olarak "çene" adını andırırsa da, iki isim birbirine çok da benzememektedir.

19. Yüzyıl

Prof. Dr. Atilla Çetin, Çene Dağı'na yaptığı bir ziyaretten hareketle kaleme aldığı gezi yazısını 218 Numaralı Mühimme Defteri'nde sayfa 106, hüküm 343'te olan bir

3 Paşa Suyu üzerine yazılmış müstakil eserler mevcuttur. Özellikle, Müzeyyen Ünal, *İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu*, Kocaeli, 2001.

4 Ahmed Nezih Galitekin, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, Kocaeli, 2006, s.69.

5 Guillaume Grelot, *Relation nouvelle d'un voyage de Constantinople*, Paris, 1680, s. 43.

6 F. Yavuz Ulugün, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmir, 2008, s.49.

7 Corneille Le Brun, *Voyage au Levant*, Paris, 1714, s.61. Ayrıca yazıldıkları tarih itibarıyla artık telif sorunu olmayan seyyahların seyahatnamelerine books.google.com.tr ve archive.org sitelerinden ulaşmak mümkündür.

8 Ulugün, s.51. Ulugün'ün, bu seyyahın yaptığı çeviri, özetleme de denebilecek bir kıvamdadır ve yöreye ait bazı çok önemli ayrıntıları içermez.

9 Brun, s.61.

10 Richard Pococke, *A Description of the East, and Some Other Countries*, Vol.2 Part.2. Londra, 1745, s.97.

11 Pococke, s.97.

olayı anlatarak bitirmektedir.¹² Bu defterde, 1803 yılında yaşanmış bir hırsızlık ve darp olayından bahsedilmektedir. Olay, Çene Suyu yakınındaki derbende¹³ yarım saat mesafede gerçekleşmiş ve Bereketli Madeni'nden Tatar Osman ile İstanbul'a gönderilen otuz altı buçuk okka gümüşe eşkiya tarafından el konulmuştur. Tatar Osman, kaçarak canını kurtarmıştır, ancak gümüşlere eşkiya el koymuştur.

Çene Dağı'nda bir derbent olduğunun habercisi olan bu Mühimme Defteri kaydını, İzmit Kadı Sicillerindeki salyane¹⁴ defteri kayıtları da desteklemektedir. Meral Akşener'in doktora tezi olarak hazırladığı 1805-1814 yıllarını kapsayan hükümleri içeren İzmit Şeriye Sicil Defteri'nde 76 hüküm bulunmaktadır.¹⁵ Belirli bir tarih aralığı için hazırlanan (genellikle 1 yıllık) salyane defterlerinde yapılan ilk ödeme kalemleri içinde Çene Dağı ya da Çene Deresi sekbanları¹⁶ görülmektedir. Bu kadı sicilinde her yıl için ayrı bir salyane defteri bulunup, her birinde İzmit için ödeme¹⁷ yapılan üç ayrı derbent görülmektedir: Çene Deresi sekbanları (Çene deresi derbendi), Sapanca Yolu Sekbanları ve Karanlık mülhike derbendi. Çene Deresi sekbanlarının kulübelerinin tamiri için yapılan ödemeyi¹⁸ yine salyane defterinde görmek mümkündür.

Çene Suyu'nu İstanbul'un meşhur suları sınıfına yükselten ve ona bu değeri layık görerek Osmanlı'nın meşhur suları arasına yerleştiren Muhammed Hafid Efendi'dir.¹⁹ İstanbul Araştırmaları Merkezi'nin hazırladığı "İstanbul Su Külliyesi" serisinin 13. kitabı olan "19 ve 20. yüzyılda İstanbul Suları"²⁰; İstanbul çevresinde önemli olduğu düşünülen sular üzerine yazılmış metinleri derleyerek bir araya toplamıştır. Muhammed Hafid Efendi'nin İstanbul'un meşhur sularının listesini yaparken Çene Suyu'ndan da bahsettiği "Mehahül-Miyah" eseri; diğer metinler arasından sıyrılarak 19.yüzyılın başları açısından çok önemli değerlendirmeler sunmaktadır. Yazar, iyi bir suda olması gereken özellikleri nitelikleriyle belirtir ve kendine has bazı ölçütler geliştirir. Metinden, yazarın bu metni babası öldükten sonra yazdığı anlaşıldığından, eser tahminen 1804 ile 1811 yılları arasına tarihlenebilir.

Muhammed Hafid Efendi, İstanbul'un meşhur sularını saymaya "yağmur suyu" ile başlar ve ona "beşinci derece"yi layık görür. Kısıklı'daki Büyük Çamlıca'da bulunan Çamlıca Suyu'na derece vermemesine rağmen, "suların padişahı Çamlıca"dır, der. Kestane Suyu (Sarıyer'e yarım saat mesafede) ve Kayış Pınarı Suyu (Üsküdar'a bir saat mesafede) beşinci derecededir. Sultan Çiftliği (Üsküdar'a bir saat), Karakulak Suyu (Hünkâr İskeleyi'nin arkasındaki Dereseği Köyü), Kısıklı Suyu (Bulgurlu'daki Temürçi Suyu), Mirahür Köşkü Suyu (Kağıthane), Gümüşsuyu (Sultaniye'de yer alır ve ayazmadır), Tokmak Suyu (İstinye) ve Halkalı Suları "altıncı derece"dir.

12 Atilla Çetin, *Kocaeli-Sakarya Tarihinden*, Kocaeli, 2004, s.74.

13 *Osmanlı Devleti'nde yolların ve seyahat emniyetinin sağlanması için küçük bir kale şeklinde kurulmuş karakollara verilen ad*. Ayrıntılar için, Yusuf Halaçoğlu, "Derbent", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 9, s.162-164.

14 *Osmanlı maliyesinde ve taşra teşkilatında yıllık maaş ödemelerini, vergileri toplu bir rakam üzerinden tesbit edilen ve buna göre toplanan eyaletleri ifade eder*. Ayrıntılar için, İdris Bostan, "Salyane", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 36, ss.59-60.

15 Meral Akşener, *İzmit Şer'iyye Sicili: (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230), (4 Nisan 1805-30 Kasım 1814)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992. Bu sicil, İSAM'daki Kadı Sicilleri Kataloğu Veri Tabanında bulunan 10 defterden en eski İzmit Sicilidir. Ayrıca İzmit civarı için 3 tane de Kandıra Sicili bulunmaktadır.

16 Bostan, *Sekban...*, s.326. Burada bahsi geçen sekbanların görevinin yol güvenliğini ve bakımını sağlayan koruculuk olduğu düşünülmektedir. Ayrıca, Sekban teşkilatı, 1826'da Yeniçeri Ocağı ile beraber kaldırılmıştır.

17 *Salyane Defteri 1224 yılı için Çene deresi derbenti bir senelik ücreti 540 guruş, Karanlık mülhike derbendi bir senelik ücreti 250 guruş. 1224 yılı için salyane defterindeki toplam 51822 guruş. Salyane Defteri 1225 yılı için Çene deresi sekbanlarına 540 guruş ve Karanlık Mülhike sekbanlarına 650 guruş. 1225 yılı için salyane defterindeki toplam 44995 guruş.*

18 *Salyane Defteri 1223 yılı için Çene deresi derbenti bir senelik ücreti 540 guruş ve Çenederesi sekbanlarına kulübe tamiri için 24 guruş.*

19 Atif Efendizade Muhammed Hafid Efendi, "Mehahül-Miyah" (Meşhur Sular) adlı eseri, İstanbul suları üzerine yazılmış en bilinen yazıdır. Adına kütüphanesi bulunan tek şeyhülislam olan Şeyhülislam Aşir Efendi (ö. 1729-1804)'nin oğlu olan Hafid Efendi; Rumeli Kazaskeri iken, 21 Aralık 1811'de hastalıktan ölmüştür. Daha fazlası için, Ahmet Kala, *Vakıf Su Tahlilleri 1: 19 ve 20. yüzyılda İstanbul Suları*, İstanbul, 2000, s.33.

20 Kala, "Negredilen Metinler Üzerine...", s.27.

Yazar, İstanbul dışından listeye aldığı tek su olan Çene Suyu'na "Çekemem Çene Suyu şöhretini" diye seslenirken, ona "altıncı derece"yi layık görmektedir.²¹ İzmit'te 10 gün kalmasına rağmen, orada bulunduğu süre içinde Çene Suyu içmemiştir. Çene Suyu'nun önemine işaret etmek amacıyla bir tavsiye olarak, İzmit'ten İstanbul'a gelirken hediye olarak Çene Suyu'nun getirilebileceğini belirtir.

Narhçı Suyu (Baltaoğlu Limanı çayırının sonundaki Kanlıkavak'tan çıkan ve Narhçı yalısının altındaki çeşmeden akar), Turunclu Suyu (İstanbul'a iki saat mesafede Turunclu çiftliği) ve Kırkçeşme; "yedinci derece"dir. Nazır Ağa Suyu (Haliç'te Deftardar İskeleyi'nde Birincikli ayazma diye meşhur) ve "Kar Suyu"na sekizinci dereceyi vermektedir. Anadolu Hisarı'ndaki Amucazade Hüseyin Paşa'nın evinin arkasında bulunan "Dolanma Dolay Pınarı"na dokuzuncu dereceyi vermektedir.

1808-1839 yılları arasında saltanatta olan II. Mahmut, yurt gezilerine çıkan ilk padişah'tır. İlk gezisine 1831'de çıkmıştır. Basit birer turistik gezi olmayan bu geziler için, padişah gittiği yerlerde gezilerinin amacını; "hayır eserleri yaptırmak ve sıkıntıları gidermek" olarak açıklamaktadır. Genel olarak İstanbul ve yakın çevresini gezen padişah İzmit, Gemlik, Tekirdağ, Gelibolu, Çanakkale, Keşan, Edirne, Varna, Silistre ve Rusçuk gibi merkezleri ziyaret etmiştir. Bu geziler hakkında bilgiler çeşitli kaynaklarda ayrıca yazılmıştır.²²

1836'daki ikinci defa geldiği İzmit gezisi, padişahın dördüncü gezisi olmuştur. Yapımına 1832'de başlanılan İstanbul-İzmit posta yolunun tamamlanmış olması nedeniyle 21 Kasım 1836'da Üsküdar'dan fayton ile başlayan seyahatin bütün aşamaları karadan yapılabilmektedir. II. Mahmut'un yanında şehzadeleri Abdülmecid (1823 doğumlu) ve Abdülaziz (1830 doğumlu) Efendiler de bulunmaktadır.²³ Bu gezi sırasında padişah, 2-3 Aralık günlerinden birinde ünlü Çene Suyu'nun kaynağına da bizzat gitmiş ve yerinde incelemelerde bulunmuştur. Muhtemelen ilk defa bir padişah, yanında iki oğlu ile bir su kaynağına gitmiştir.

1839 yılında basılan "Souvenirs de l'Orient" adlı seyahatnamede, seyyah Çene Dağı'ndan ve bir çeşmeden bahseder.²⁴ Ancak bu seyyahın anılarını çok önemli kılan bir detay vardır²⁵, daha önceki seyyahların ham bilgilerinin köklerini burada görmek mümkündür. Seyyah, "Meletius"tan alıntı yapar. Deniz yolunu kullanmasına rağmen, doğrudan tanıklık etmediği halde, kürekçilerden dinlediği hikâyeyi not etmektedir. Kürekçilerin anlatımına göre Çene Suyu, hastalıkları tedavi eden mucizevî bir sudur. Seyyah'ın tahminine göre bu su Meletius'un²⁶ işaret ettiği maden suyu çeşmesidir. Türklerin Çene Dağı dediği yer, bugün halen çok sayıda güçsüzü kendine çekmektedir.

21 Muhammed Hafid Efendi, "Mehahül-Miyah": *Çekemem Çenesuyu şöhretini; Ekseri bilad-ı Anadolu'ya iskele olan İzmit kazasına üç sa'atre's-i cebele karib mahalde cari ve hatime-i derece-i sadise ve meraret ü sikletden ma'ada hasıyyeti mahsuse değildir. İdrara i'aret ve medarı beyne'n-nas mütevatir ve meşhur iken hasbe'l-iktiza on gün mikdarı İzmit'de müdavementimizde meşhudumuz olmadı. Ancak İstanbul'a getürenler hediye makamına kaim ve sudan katre mislini cazimdirler. Kala. "Mehahül-Miyah..."*, s.249.

22 Ama özellikle *Takvim-i Vekayi* gazetesinde özetlenerek yer bulmuşlardır. Gazetenin nüshalarına "Hakkı Tarık Us Collection"dan ulaşılmıştır. Ayrıca gazetenin nüshalarına http://www.tufs.ac.jp/common/fs/asw/tur/htu/ve_gazeteler.ankara.edu.tr adresinden de ulaşılabilir. Her iki arşivdeki gazetelerin okunabilirlikleri birbirinden farklıdır.

23 Abdülkadir Özcan, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul 1991, s. 361-380. Diğer detaylar için Lütfi tarih, 1302, s. 63-64.

24 Marie-Louis Auguste de Martin du Tyrac de Marcellus, *Souvenirs de l'Orient*, c. 1, böl. 4, Paris, 1839.

25 Marie-Louis Auguste, s.139.

26 Eğer seyyah'ın bahsettiği kişi Antakyalı Aziz Meletios ise, kendisi çok önemli bir piskopostur. Çene Suyu, belki de dinler tarihinde kendine çok önemli bir yer bulabilir. Ancak ulaşabildiğimiz yazılı eserlerde, buranın ayazma olabileceği ya da olduğu üzerine bir belirti yoktur. Türklerle Rumlar'ın yılların belirli dönemlerinde gittiği, mucizevî su, yakınında da kilise kalıntıları olması, Çene Dağı'nda bir mevkinin ayazma olduğuna dair güçlü kanıtlar içermektedir. Ancak böyle bir kayıta henüz ulaşabilmiş değilizdir.

Temettuat Defterleri 1844-45 yıllarına dair vergi temelli verileri barındıran bir kaynaktır. Vergilendirilebilen bütün kaynakların, hane üzerinden kaydedildiği bu defterlerde İzmit merkezi için hazırlanmış olanı Tuğba Okuyan tarafından çalışılmıştır. Ancak İzmit için hazırlanan bu temettuat defterinde Çene Suyu'na ait bir kayıt yoktur.²⁷ Anılan defterde İzmit merkezi ve çevresinde yer alan 17 mahalle, 22 köy ve 4 çiftlik bulunmaktadır. Bölgeye ait başka temettuat defterleri olsa da, idari ve coğrafi olarak Çene Suyu'nun bu defterde yer alması beklenmektedir. Buradan çıkan sonuç, Çene Suyu'nun vergilendirilen bir iktisadi işletme olmaması nedeniyle temettuat defterinde görünür olmamasıdır. Ayrıca hem Sekban Ocağı'nın kaldırılması, hem de derbend yapılanmasının kademeli olarak kaldırıldığı bir dönemde, 19.yüzyılın başına ait kayıtlarda görünen Çene Deresi derbend ve sekbanlarının, 19.yüzyılın ortasında tamamen tasfiye olduğu da söylenebilir.

Sultan Abdülaziz, küçük bir çocukken babası ile geldiği İzmit'e 1863 yılında Av Köşkü olarak kullanacağı Kasrı Hümayun'u yaptırmıştır. Mimarı Balyan kardeşlerden Amira Karabat Balyan olan Kasrı Hümayun'un en önemli özelliği İstanbul dışında yapılan tek saray olmasıdır.²⁸ Kasrı Hümayun'un taç kapısı üzerindeki kitabede İzmitli Şair Savfet'in 22 dizelik kasidesi bulunmaktadır. Padişah için yazdığı bu kasidenin bir yerinde²⁹, Sultan Abdülaziz'in çocukken babasıyla ziyaret ettiği Çene Suyu'ndan bahsetmektedir. Şair, kendi tuhaf sözlerinin Çene Suyu gibi tatlı olduğunu söylemektedir. Burada, Çene Suyu'ndan bahsedilmesine sebep; şairin padişahın çocukken geldiği yere bir göndermede bulunmaktadır.

20. Yüzyılın Başları

Ahmed Zülkifl Paşa³⁰ 1911 yılında, imtiyaz talebinde bulunarak Çene Suyu'nun şehre getirilmesi için bazı girişimlerde bulunmuş ve nihayetinde borularla İzmit'e getirilmesi için belediye ile 45 yıllık bir imtiyaz anlaşması imzalamıştır.³¹ Ancak Çene Suyu'nun hangi mevkide ve kimin arazisinde olduğu tartışma konusu olmuştur.³² (Mahmud Beyzade) Kazım Beyde³³, Çene Suyu'nun kendi mülkünde olan Mekri Çiftliği'nin ortasında olduğunu belirterek Şura-yı Devlet'e başvurmuş ve İzmit Belediyesi'nin Ahmed Zülkifl Paşa'ya verdiği imtiyazın iptal edilmesini istemiştir.³⁴ Çene Suyu'nun bulunduğu arazinin mülkiyeti hususundaki bu anlaşmazlıkla ilgili yazışmalar birkaç sene daha sürmüştü; ancak Çene Suyu'nun demir borularla İzmit'e getirilmesi girişimi ileriki bir tarihe kalmıştır.³⁵

Son olarak, Çene Dağı'ndaki su kaynağının (Çene Suyu) çağlar boyunca önemli bir değer olduğu açıktır. Çene Suyu'nun İzmit'te ve İstanbul'da tadını ve adını bilenler çoktur. Bu nedenle Çene Suyu'nun İzmit'le olan yerellik ilişkisinin, İstanbul için de geçerli olduğunu unutmamak gerekir. Ancak, Reşat Ekrem Koçu'nun hazırladığı *İstanbul Ansiklopedisi*'nde kendisine yer bulamamıştır.³⁶ Ansiklopedideki İstanbul üzerine yazılmış detaylar, o kadar ihtisamlıdır ki, "Çene" maddesinden, hariç bir de "Çene Suyu" maddesinin olması beklentisi oluşmaktadır. Eserde, çene ile ilgili İstanbul ağzındaki mecazi deyimler aktarılmış ve beklentimiz, karşılık bulmamıştır. Bu, toplumsal hafızada bazı değerler gibi "Çene Suyu"nun meşhurluğunun da dönemsel olduğuna işaret etmektedir.

27 Tuğba Okuyan, İzmit Temettuat Defterleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2004.

28 http://www.kocaeli.gov.tr/default_B0.aspx?id=890, Erişim Tarihi 01.04.2014.

29 "Acebi sözlerim olup Çenesuyu gibi ihla" (Toy sözlerim Çenesuyu gibi tatlı oldu), "Ricam oldur o hakan-ı serir-i mülk ihsana" (Dileğim odur, o ülke tahtını başışlayan hakana).

30 Ahmed Zülkifl Paşa, Bitlisli Müşir İsmail Hakkı Paşa'nın oğludur ve Abdülaziz'in kızı Saliha Sultan ile evlenerek saraya damat olmuştur. Bazı arşiv kayıtlarında adının önünde "Damat" yazmasının nedeni budur.

31 DH.ID. 41/14.

32 BEO. 3942/295595.

33 Evrakların altına İzmitli emlak sahibi olarak imza atmaktadır.

34 ŞD. 3108/7.

35 DH.ID 31726 ve ayrıca Çene Suyu bahsi şu kitapta da işlenmektedir, Ahmed Nezh Galitekin, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, Kocaeli, 2006, s.99-98.

36 Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, Fasikül:100, İstanbul, 1964. s.1821.

Sonuç

İzmit'in meşhur Çene Suyu üzerine yapılan bu çalışmada ulaşılan veriler kronolojik bir sırayla verilmeye çalışılmıştır. Böylece tarihin akışı içinde bazı bağımsız bilgilerin (tesadüflerin), aslında birbirleri arasında süreklilik gösterdiği görülmüştür.

Cumhuriyet ile beraber halkın gündelik hayatındaki kullanımının yanında Çene Suyu'nu kullanmak isteyenler de çeşitlenmiştir. Ancak kaynaktan çıkan suyun azlığı nedeniyle bu kullanım teşebbüslerinden vazgeçilmiştir. Çene Suyu daha sonra, İzmit'e boru döşenerek getirilmiştir. İzmit Belediyesi tarafından şişelenen Çene Suyu'nun yurdun çeşitli yerlerine dağıtımı yapılmaya başlanmıştır.³⁷ Çalışmamız, Cumhuriyet dönemi ile sona ermektedir. Zira Çene Suyu'nun Cumhuriyet dönemindeki hikâyesi başka bir çalışmanın konusu olacak kadar kapsamlıdır. Ancak bölgedeki Bizans dönemine ait çalışmaların çoğalması ve hızlanması ile bugüne dair de yanıtını araştırdığımız pek çok soruyu aydınlatmak kolaylaşacaktır.

RESİMLER

Paşasuyu İnşaatı temel atma töreni (1932) (KBB Arşivi)

37 8/9/1943'te "Gümrük ve İnhisarlar Vekaleti için 700 damacana çene suyu ihtiyacının pazarlıkla temini" Cumhuriyet Arşivi.

İhsan
Seddar
KAYNAR

KAYNAKÇA:

- Akşener, Meral, *İzmit Şer'iyye Sicili: (4 Muharrem 1220-25 Şevval 1230), (4 Nisan 1805-30 Kasım 1814)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1992.
- Altınlı, İ. Enver, "İzmit-Hereke-Kurucadağ Alanının Jeoloji İncelemesi", *Maden Tetkik Arama Dergisi*, 71(1968), s. 1-26.
- Bostan, İdris, "Salyane", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 36, s. 59-60.
- Brun, Corneille Le, *VoyageauLevant*, 1714, Paris.
- Çelik, Gülfettin, *Vakıf Su Tahlilleri 2: Su Hukuku ve Teşkilatı*, İstanbul, 2000.
- Çetin, Atilla, *Kocaeli-Sakarya Tarihinden*, Kocaeli, 2004.
- DH.İD. 41/14 , BEO. 3942/295595 , ŞD. 3108/7, DH.İD 31726
- Galitekin, Ahmed Nezi, *Kocaeli Su Medeniyeti Tarihinden Birkaç Damla*, Kocaeli, 2006.
- Grelot, Guillume, *Relationnouvelled'unvoyage de Constantinople*, Paris, 1680.
- Halaçoğlu, Yusuf, "Derbend", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 9, s. 162-164.
- Kala, Ahmet, *Vakıf Su Tahlilleri 1: 19 ve 20. yüzyılda İstanbul Suları*, İstanbul, 2000.
- *Kocaeli İl Çevre Durum Raporu*, Kocaeli Valiliği, 2010.
- Koçu, Reşat Ekrem, *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:7, Fasikül:100, İstanbul, 1964.
- Marie-Louis, Auguste de Martin duTyrac de Marcellus, *Souvenirs de l'Orient*, c. 1, böl. 4, Paris 1839.
- Okuyan, Tuğba, *İzmit Temettuat Defterleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya, 2004.
- Özcan, Abdülkadir, "II. Mahmud'un Memleket Gezileri", *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan*, İstanbul, 1991, s. 361-380.
- Özcan, Abdülkadir, "Sekban", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, cilt: 36, s. 326-328.
- Pococke, Richard, *A Description of the East, andSomeOtherCountries*, Vol.2 Part.2. Londra, 1745.
- *Takvim-i Vekayi*, Sayı 140, 1836.
- Ulugün, F. Yavuz, *Seyahatnamelerde Kocaeli ve Çevresi*, İzmir, 2008.
- Ünal, Müzeyyen, *İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu*, Kocaeli, 2001.